

Semiological analysis of the defense diplomacy mission with soft threats Referring to the political-defense ideas of the Ayatollah Khamenei

mohammad javad Ranjkesh¹

Saeedeh Saadat geramian²

Abstract

Traditional theories include diplomacy in the form of foreign policy softwares and defense as among the hard tools in this field. The concept of defense diplomacy, by questioning these traditional notions, is a central concept in the separation and separation of defense security from foreign policy. Defense diplomacy emphasizes that diplomacy can be used for a variety of purposes and against a variety of threats. Given that after the revolution, the Islamic Republic of Iran has been exposed to various threats by regional and trans-regional countries, it is necessary to examine the mission and defense capability of the country. Given the position and role of the "leadership" in the Islamic Republic of Iran, Ayatollah Khamenei's statements on the typology of threats can be divided into two categories: soft and hard. With this in mind, the question arises as to the "congruence of the mission of defense diplomacy against soft threats in the words and writings of Ayatollah Khamenei." To answer this question, one must first look at the threat typology in the words and writings of the revolutionary leader and then assess its relation to the mission of defense diplomacy. The purpose of this study is to investigate the statements of Ayatollah Khamenei in terms of typology of threats and its comparison with the mission of the country's defense diplomacy. Semantic approaches are used to analyze the content of these works in order to discover and interpret the data. Semiotic approaches allow the researcher to interpret and present a floating meaning of words and writings.

Key words: defense diplomacy, threatening typology, soft threats, ayatollah Khamenei, semiotics.

سال اول، شماره ۳،
پاییز ۱۴۰۱
واکاوی نشانه
شناسانه هم سازی
رسالت دیپلماسی
دفاعی جمهوری
اسلامی ایران با
تهدیدهای نرم در
اندیشه های سیاسی-
دفاعی معظم
رهبری

¹Assistant Professor of International Relations, Ferdowsi University of Mashhad

²Assistant Professor of International Relations at Payam Noor University of Mashhad

واکاوی نشانه‌شناسانه هم‌سازی رسالت دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تهدیدهای نرم

در اندیشه‌های سیاسی - دفاعی مقام معظم رهبری

محمدجواد رنجکش^{۳*}

سعیده سادات گرامیان^۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۳

۱۴۰۰/۱/۲۱

تاریخ دریافت:

چکیده:

نظریه‌های سنتی، دیپلماسی را در زمره ابزارهای نرم سیاست‌ خارجی و دفاع را جزو ابزارهای سخت این عرصه به‌شمار می‌آورند. مفهوم دیپلماسی دفاعی با به پرسش گرفتن این انگاره‌های سنتی، مفهومی محوری برای تفکیک امنیت از دفاع، در عرصه سیاست‌ خارجی کشورهاست. دیپلماسی دفاعی بر این نکته تأکید می‌کند که از دیپلماسی می‌توان در جهت اهداف چندگانه و در مقابله با انواع تهدیدها بهره جست. با توجه به اینکه پس از انقلاب، جمهوری اسلامی ایران، در معرض تهدیدهای گوناگون از سوی کشورهای منطقه و فرامنطقه‌ای قرار گرفته است، بررسی رسالت و توان دفاعی کشور ضروری به نظر می‌رسد. با توجه به جایگاه و نقش «رهبری» در جمهوری اسلامی ایران، با استناد به بیانات مقام رهبری در گونه‌شناسی انواع تهدید، می‌توان این مخاطرات و تهدیدها را به دو دسته سخت و نرم تقسیم نمود. پرسش این پژوهش اینگونه است که رسالت دیپلماسی دفاعی در برابر تهدیدهای نرم در گفته‌ها و نوشته‌های مقام رهبری از چه ویژگی‌هایی برخوردار می‌باشد؟ فرضیه پژوهش حاضر پسا رویدادی بوده و برای پاسخ به این پرسش، نخست باید به گونه‌شناسی تهدید در گفته‌ها و نوشته‌های رهبر انقلاب پرداخت و سپس نسبت آن با رسالت دیپلماسی دفاعی را مورد سنجش قرار داد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد علی‌رغم گفته‌ها و نوشته‌های متعدد و متنوع، مقام رهبری بیش از وجه صلح سازانه و تهاجمی، بیشتر بر بازدارندگی، به‌عنوان هدف اصلی دیپلماسی دفاعی تأکید دارند. بررسی بیانات معظم له در جهت گونه‌شناسی انواع تهدیدها و هم‌سنجی آن با رسالت دیپلماسی دفاعی کشور از اهداف این عمده این پژوهش است. روش این پژوهش در جمع آوری منابع کتابخانه‌ای-اسنادی و برای تحلیل محتوای این آثار از رویکردهای نشانه‌شناسانه به منظور کشف و تفسیر داده‌ها بوده و در انتخاب بیانات مقام رهبری از روش نمونه برداری منظم خوشه‌ای استفاده شده است.

واژگان کلیدی: دیپلماسی دفاعی، گونه‌شناسی تهدید، تهدید نرم، مقام رهبری، نشانه‌شناسی.

سال اول، شماره ۳،
پاییز ۱۴۰۱
واکاوی نشانه
شناسانه هم‌سازی
رسالت دیپلماسی
دفاعی جمهوری
اسلامی ایران با
تهدیدهای نرم در
اندیشه‌های سیاسی-
دفاعی مقام معظم
رهبری

۳ استادیار روابط بین الملل دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسئول)

ranjkesh@um.ac.ir

۴ استادیار روابط بین الملل دانشگاه پیام نور مشهد

با شکل‌گیری دولتِ مدرن در اروپا پس از معاهده وستفاليا، ابزار ارتباط غیرقهری میان این واحدهای نوپدید، دیپلماسی نامیده شد. با پیچیده‌شدن نقش و کارویژه‌های دولت در عرصه بین‌المللی، ابزارهای نقش‌آفرینی دولت‌ها در سیاست خارجی نیز دچار تغییر و تحول شد. این تغییر و تحول که پس از انقلاب‌های صنعتی، ارتباطی، اجتماعی و سیاسی گسترده‌تری یافت، با عمق‌بخشی به مفهوم دیپلماسی در کاربرد نیز تفاوت‌های قابل‌تاملی را ایجاد نمود. این تفاوت‌ها، بیش از آن‌که ناظر بر قلب و دگرگونی مفهوم دیپلماسی باشد، به افزودن دامنه‌ی بازیگران سیاسی و موضوع‌های قابل‌بررسی، (البته با حفظ کارویژه‌های سنتی) ارجاع می‌یابد. این گسترش و ژرف‌بخشی به مفهوم دیپلماسی خود را در تبلور مفاهیمی هم‌چون دیپلماسی عمومی، دیپلماسی رسانه‌ای، دیپلماسی ارتباطی و دیپلماسی دفاعی نشان می‌دهد.

دیپلماسی دفاعی، یکی از وجوه متاخر دیپلماسی، بر امتداد ناگزیر مفاهیم سنتی در عصر جدید دلالت دارد. تلاش برای بقاء، امنیت و دفاع از اهداف اولیه و حیاتی هر نظام سیاسی از گذشته تا اکنون به شمار می‌رود. در حقیقت، دفاع، بعنوان یکی از پایاترین مفاهیم سیاسی، از آن‌جا که به بقاء و حفظ حیات ارتباط می‌یابد، نه تنها از طریق ابزارهای خشونت‌آمیز هم‌چون جنگ، بلکه امروزه در قالب مفهوم «دیپلماسی دفاعی» از مجاری مسالمت‌آمیز و مشروع نیز قابل پیگیری است. بر همین اساس دیپلماسی دفاعی، ناظر بر بهره‌گیری از ظرفیت‌های دیپلماسی، گفت‌وگو، تعامل و همه ابزارهای غیرقهری برای پیشبرد اهداف و کارویژه‌های دفاعی است که در آن، بهره‌گیری از ابزارهای غیرنظامی برای کسب بالاترین هدف‌های دفاعی و در نهایت، هدف‌های ملی مدنظر قرار می‌گیرد. (ساعد، ۱۳۸۹: ۶۴) پیش‌فرض اساسی دیپلماسی دفاعی بر این انگاره استوار است که فقط افزایش قدرت ملی برای دفاع از کشور کافی نیست و می‌بایست از سایر ابزارهای مسالمت‌آمیز برای پیشبرد سیاست‌های دفاعی نیز بهره‌گرفت.

نظام جمهوری اسلامی ایران، از بدو انقلاب با انواع تهدیدهای منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای مواجه بوده است. جنگ تمام‌عیار عراق علیه ایران به مدت هشت‌سال گواه این ادعا است. با استناد به تجربه جنگ ایران و عراق، تهدیدهای متعدد کشورهای غربی، اعمال تحریم‌های اقتصادی و نظامی و ظهور گروه‌های افراطی متعدد در نزدیکی مرزهای ایران، مقام معظم رهبری، با پذیرفتن مسئولیت هدایت نیروهای مسلح، بر توان دفاعی کشور، به‌منظور بازدارندگی و در صورت حمله احتمالی دشمنان نظام جمهوری اسلامی ایران، همواره تأکید داشته‌اند. هدف اصلی این پژوهش بررسی نشانه‌ها و امان‌هایی

است که در نوشته‌ها و بیانات آیت‌الله خامنه‌ای با تاکید بر دیپلماسی دفاعی بیان شده است. دشمن‌شناسی و مقابله با دشمن، یکی از کلیدواژه‌های اساسی بیانات و نوشته‌های آیت‌الله خامنه‌ای است، اما در این نوشتار با تاکید بیانات قابل دسترس در سایت ir.khamenei.www تلاش می‌شود تا رسالت و هدف دیپلماسی دفاعی تنها در برابر تهدیدهای نرم علیه جمهوری اسلامی شناسایی و با چارچوب نظری نشانه‌شناسی مورد تحلیل قرار گیرد. برای این منظور نخست، چارچوب نظری این نوشتار و روش به‌کارگرفته شده برای تحلیل به تفصیل بیان شده و پس از استخراج شاخص‌های دیپلماسی دفاعی و تهدید نرم، به بررسی نوشته‌ها و بیانات پرداخته می‌شود.

۱- پیشینه پژوهش

در بین آثار به چاپ رسیده به زبان فارسی در زمینه «دیپلماسی دفاعی» که عمر آن به یک دهه بیشتر نمی‌رسد موارد مختلفی مشاهده می‌شود که هرکدام به بعدی از این موضوع پرداخته‌اند. در این بین پاره‌ای آثار در ارتباط با دیپلماسی دفاعی کشورمان یا بین ایران و کشور دیگری بوده و بخشی دیگر از مقالات به یک کشور خاص اختصاص دارد.

نادر ساعد و قاسم علیدوستی در مقاله «دیپلماسی دفاعی تطبیقی و ترسیم سازواره الگوی مدیریت آن در جمهوری اسلامی ایران» به بررسی مقایسه‌ای دیپلماسی دفاعی در برخی کشورها و ترسیم سازه‌های مدیریت این حوزه در کشور با تفکیک مسئولیت‌ها و کنشگری‌های دخیل در این فرایند پرداخته‌اند. قاسم علیدوستی شهرکی طی مقاله‌ای در فصلنامه سیاست دفاعی با چارچوبی واقع‌گرایانه رابطه دو مفهوم سیاست خارجی و دیپلماسی دفاعی ناظر بر قدرت نرم را مورد بررسی و نقش دیپلماسی دفاعی در تقویت قدرت دفاعی بازدارنده تبیین نموده است. مقاله «دیپلماسی دفاعی؛ خاستگاه‌ها، اهداف و ابزارها در جهان امروز» به قلم حسین عسگریان با روشی عمدتاً توصیفی به روند مفهوم پردازی دیپلماسی دفاعی و ابعاد مختلف آن پرداخته است. سعید ساسانیان در مقاله «دیپلماسی عمومی در خدمت دیپلماسی دفاعی» بر آن است که دیپلماسی عمومی و میزان جذابیت کشور اعمال‌کننده دیپلماسی دفاعی جهت امکان همکاری‌های علمی در حوزه تسلیحات، خرید و فروش تسلیحات، پیمان‌های دفاعی، ایجاد پایگاه‌های نظامی و مانورهای نظامی مشترک رابطه همبستگی مستقیم دارد. حمیدرضا نادری در نشریه آموزش علوم دریایی به نقش نیروی دریایی در دیپلماسی دفاعی کشور پرداخته است. حسین دهقان و شعبان تیلای ایفای نقش نهادهای دیپلماتیک نظامی در راستای ارتقای قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران را در مقاله خود در نشریه پاسداری فرهنگ انقلاب اسلامی به بحث گذاشته‌اند. امید آسیابان و محمد جولانی در مقاله «همپوشانی

دیپلماسی دفاعی و بین منطقه گرایی؛ کارویژه های آن برای ایران « شبکه های بین منطقه ای تعاملی و تاسیسی در ابعاد ژئوپلیتیکی، ژئوکالچری و ژئواکونومیکی و ظرفیت این شبکه ها در دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران را بررسی نموده اند. نادر ساعد در فصلنامه راهبرد دفاعی دیپلماسی دفاعی در پرتو شناخت مبانی، سطوح و کارکردهای آن در رویکرد دولتها را مورد بررسی قرار داده است. بهزاد سیفی و سید ابراهیم همتی در مقاله «دیپلماسی دفاعی-دریایی ج.ا.ایران با تاکید بر عملکرد نیروی راهبردی دریایی با استفاده از منویات رهبر معظم انقلاب معتقدند که بهره گیری از دیپلماسی دفاعی-دریایی رهبر انقلاب و حضور در اب های بین المللی در ارتقای دیپلماسی دفاعی-دریایی موثر بوده است. حسین مینایی و همکاران طی مقاله ای با روش توصیفی و کیفی- کمی مولفه های ارزیابی وضعیت موجود دیپلماسی دفاعی از طریق مراجعه به نخبگان و مرور منابع و اسناد را مورد لحاظ قرار داده اند. سعید پیر محمدی در مقاله «شاخص های قدرت نرم دیپلماسی دفاعی ج.ا.ایران» با روش توصیفی-تحلیلی نشانه های قدرت نرم دیپلماسی دفاعی ایران را در پرتو شاخص هایی مانند برخورداری از اقتدار معنوی، استقلال و عدم نعهد به قطب های قدرت جهانی، الهام بخشی، میراث فرهنگی، مردم سازی دفاع را مورد بررسی قرار داده است. مسعود مطلبی در شماره دوم نشریه مطالعات دفاع مقدس طی مقاله ای در پی آن است که دیپلماسی دفاعی ج.ا.ایران بواسطه اهداف و راهبردهایی همچون مدیریت حوزه های امنیتی، فراهم کردن زمینه تامین فناوری تجهیزات با تسلیحات دفاعی، نقش آفرینی در بازدارندگی، خلع سلاح و کنترل تسلیحاتی، کسب منافع اقتصادی، اعتمادسازی در حوزه های نظامی، مبارزه با تروریسم، گسترش همکاری های دفاعی-نظامی با کشورها گام موثری در تولید قدرت ملی و نیل به ثبات و امنیت بشمار می آید. سید جواد امینی و عباس غلامی نیز در فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک برآنند که پیشران های چهارگانه سیاسی، اقتصادی، نظامی و فرهنگی-اجتماعی بیشترین نقش را در دیپلماسی دفاعی و امنیتی دو کشور دارند. مقاله «الگوی دیپلماسی دفاعی ج.ا.ایران در راستای امنیت زایی و عمق بخشی انقلاب اسلامی» به قلم سیروس حاجی زاده در سه بعد ملی، منطقه ای و بین المللی مولفه های جداگانه ای را برای هر کدام تعیین و تامین امنیت در هریک از این سه سطح را از طریق دیپلماسی دفاعی مورد بررسی قرار داده است. یعقوب یوسفوند و همکاران نیز در شماره ۱۰۱ فصلنامه سیاست دفاعی با روش مصاحبه و از طریق نظریه «نظم بحرانی» به دیپلماسی دفاعی بعنوان یک راهبرد نرم در عرصه سیاست های دفاعی پرداخته اند. سعید غلامی در مقاله «دیپلماسی دفاعی ج.ا.ایران با تاکید بر فناوری موشکی» بومی سازی و راهبرد بازدارندگی بر اساس فناوری های موشکی و جنگ های نامتقارن در راستای اعتمادسازی، تنش زدایی، امنیت سازی و تولید قدرت را مورد بررسی قرار داده است. یعقوب یوسفوند با همکاری جمعی از نویسندگان با روش مصاحبه به اثبات این مسئله پرداخته اند که

استفاده موثر از دیپلماسی دفاعی در اجرای سیاست های دفاعی آثار مثبتی در سطوح ملی و بین المللی برای ایران در پی دارد. سید اصغر جعفری در مقاله خود با عنوان «نقش دیپلماسی دفاعی در امنیت پایدار مبتنی بر دیدگاه امام خامنه ای» به این مسئله پرداخته اند که راهبردهای تحقق امنیت پایدار از طریق دیپلماسی دفاعی از دیدگاه مقام معظم رهبری شامل بهبود محیط امنیتی، اعتمادسازی در حوطه های نظامی، مبارزه با تروریسم، گسترش همکاری های دفاعی-نظامی با کشورها و توسعه تعاملات با نهادهای منطقه ای و بین المللی است. نادر ساعد در مقاله ای دیگر در این زمینه به مسئله خلع سلاح و الزام های دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در سطح منطقه ای پرداخته است. حسین تاج آبادی و بهزاد مرادیان در مقاله «دیپلماسی دفاعی امنیتی ج.ا. ایران در برابر دیپلماسی اجبار ایالات متحده آمریکا» به ارائه مدل مفهومی مطلوب برای شناخت چالشهای دیپلماسی اجبار آمریکا علیه ایران پرداخته اند. زهره پوستین چی و همکاران نیز در مقاله خود در نشریه راهبرد دفاعی بین دفاع، بازدارندگی و الگوی تهاجمی تفکیک قابل شده اند. مهدی ذوالفقاری و ایمان خسروی طی مقاله ای با روش توصیفی-تحلیلی در پرتو نقش فعال دیپلماسی دفاعی به بررسی تهدیدات و فرصت های برنامه اقدام سازمان ملل و تاثیر آنها بر امنیت دفاعی ایران و در نهایت تطبیق آنها با راهبرد دفاعی کشور پرداخته اند. هادی ابراهیمی و ابوالقاسم باباتبارسرخ طی مقاله ای در شماره دوم نشریه پژوهش های سیاسی جهان اسلام به این نتیجه گیری رسیده اند که جمهوری اسلامی ایران بواسطه اصول ارزشی و مکتبی و اسناد بالادستی، راهبرد دفاعی خود را بر مبنای بازدارندگی متعارف تنظیم نموده است. حسین مینایی و فرهاد هادی نژاد با استفاده از روش های آینده پژوهی به بررسی پیش ران های روابط ایران و عربستان از رقابت به رویارویی مستقیم پرداخته اند.

بخش دیگر مقالات فارسی زبان در حوزه دیپلماسی دفاعی به بررسی دیپلماسی دفاعی سایر کشورها پرداخته اند. از جمله می توان به مقالاتی چون «دیپلماسی دفاعی عربستان و منافع ج.ا. ایران» نوشته نجمه اسمعیلی پور، دیپلماسی دفاعی نظامی چین اثر احسان صادقی چیمه، «دیپلماسی دفاعی و سیاست خارجی روسیه» نوشته زهره خان محمدی، «دیپلماسی دفاعی امنیتی هند» نوشته سمیه مروتی، «دیپلماسی دفاعی امنیتی در منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا» نوشته حسین آجرلو، «دیپلماسی دفاعی ژاپن» اثر زینب فرهادی، «دیپلماسی دفاعی در پرتو رویکرد چین به مساله امنیت نوشته علیرضا فرشچی»، «دیپلماسی دفاعی چین» اثر حیدرعلی بلوچی، «دیپلماسی دفاعی اروپا» نوشته سهراب انعامی علمداری اشاره نمود.

با بررسی آثار منتشر شده می توان ملاحظه نمود که هیچ کدام

از تحقیقات حاضر مستقیماً به واکاوی نشانه‌شناسانه دیپلماسی دفاعی در آرا و اندیشه‌های مقام معظم رهبری پرداخته‌اند.

۲- چارچوب نظری؛ دیپلماسی دفاعی و تهدید نرم

تامین هدف‌های ملی در حوزه دفاعی، به اقتضای قبض و بسط مفهوم دفاع و همچنین شرایط محیط امنیت بین‌المللی، دارای سیالیت و انعطاف است. امروزه در سیاست‌های دفاعی، توجه به مولفه‌های محیط روابط خارجی در معادله فرصت/تهدید، موضوعی عمومی است. ضرورت مدیریت این محیط بر پایه مقدرات، منابع و منافع ملی است که کاربست دیپلماسی در حوزه دفاع، معنا و مفهوم یافته و به تکوین مفهوم دیپلماسی دفاعی انجامیده است. به تعبیر دیگر، سیاست امنیت ملی دارای دو بعد داخلی و خارجی است. در کنار کلیت سیاست خارجی، سیاست دفاعی نیز در دو حوزه سیاست داخلی و خارجی دخیل بوده و تدابیر و خط‌مشی‌های تحقق منافع ملی بویژه تضمین تمامیت ارضی را در پرتو سیاست امنیت ملی به انجام می‌رساند. هرچند در سیاست خارجی سنتی، دیپلماسی، نقطه ثقل بوده و در سیاست دفاعی سنتی، کاربست قدرت نظامی، اساس است، در دنیای برهم‌کنش و فزاینده بودن امور زیست بین‌المللی معاصر، نیازمندی دو مرکز ثقل یاد شده به همگرایی حول محور مشترک، لازمه توفیق سیاست امنیت ملی است و مفهوم و نهاد «دیپلماسی دفاعی» به منظور تحقق این هم‌افزایی و تجمیع توانمندی‌های ملی تولید و ابتکار شده تا از رهگذر آن، چنین همگرایی و تجمیع فکر و اقدام را محقق سازد.

سال اول، شماره ۳،
پاییز ۱۴۰۱

واکاوی نشانه
شناسانه هم‌سازی
رسالت دیپلماسی
دفاعی جمهوری
اسلامی ایران با
تهدیدهای نرم در
اندیشه‌های سیاسی-
دفاعی مقام معظم
رهبری

با پایان جنگ سرد و کاهش نظام‌گیری در عرصه سیاست بین‌الملل، زمینه همکاری‌های مختلف میان کشورها از جمله در حوزه دفاعی فراهم شد. در این راستا، کشورها ماموریت‌های جدیدی را برای نیروهای دفاعی خود تعریف کردند. در واقع این اعتقاد بوجود آمد که نظامیان نه تنها در زمان جنگ بلکه در دوران صلح نیز می‌توانند در قالب دیپلماسی دفاعی به تامین منافع و اهداف ملی یک کشور کمک کنند. بعبارت دیگر، ماموریت نیروهای نظامی و دفاعی از محدودیت‌های گذشته خارج شده و در نتیجه باید در زمان صلح به تامین هدف‌ها و منافع ملی کشورشان اندیشیده و عمل کنند. دیپلماسی دفاعی بعنوان رویکردی جهان‌شمول در پرتو رویه عمومی دولت‌ها (Alonso, 2003:12)، صورت‌بندی کارویژه‌های دیپلماسی در پیشبرد امور دفاعی است که دو جنبه بسیار مهم دارد: از یک سو، با برجسته‌سازی ابعاد بین‌المللی سیاست‌های دفاعی ملی، نقش دیپلماسی در مدیریت امور دفاعی را می‌نمایاند (جنبه‌های دیپلماتیک دفاع ملی)؛ و از سوی دیگر، جایگاه و کارسازی اندیشه‌ها و اصول نظری و عملی دفاع را در در نظام مندی و تعیین سیاست خارجی و جهت‌دادن به دیپلماسی رسمی، غیر رسمی و عمومی (جنبه‌های

دفاعی دیپلماسی و سیاست خارجی) متبلور سازد (ساعد، ۱۳۸۹: ۱۱۰).

در این راستا دیپلماسی دفاعی ناظر بر اولویت و برجسته سازی کاربست و بهره گیری از ظرفیت دیپلماسی، گفتگو و تعامل و همه ابزارهای غیر قهری برای پیشبرد هدف ها و کارویژه های دفاعی است که در آن، بهره گیری از ابزارهای غیر نظامی برای کسب بالاترین هدف های دفاعی و در نهایت، هدف های ملی، مدنظر قرار می گیرد. در واقع دیپلماسی دفاعی، بخشی از قدرت ملی است که در کنار سیاست خارجی، منابع اعمال قدرت برای بالابردن ظرفیت اقدام یک کشور در روابط خارجی را تشکیل می دهد. از اینرو دیپلماسی دفاعی نه تنها ناظر بر کاربست سیاست دفاعی در عرصه دیپلماسی بلکه متضمن سهیم شدن دیپلماسی در حوزه سیاست دفاعی است (انعامی علمداری، ۱۳۸۹: ۶۵). در کانون عملیاتی دیپلماسی دفاعی، دولت ها می کوشند تا از امتیازات و توانایی های خود در حوزه نظامی برای وابسته کردن دیگر کشورها به خود، افزایش وابستگی متقابل امنیتی، جلب اعتماد، جلوگیری از بروز منازعه، حل منازعه ها، ایجاد چارچوب های امنیتی منطقه ای، مبادلات دفاعی و انتقال هدف های سیاست دفاعی خود به بازیگران منطقه ای و بین المللی و مانند آن استفاده کنند.

ابداً مفهوم دیپلماسی دفاعی، محصول اقتباس دولت انگلیس از مفهوم دیپلماسی عمومی و تلاش برای بسط معنا و کارکردهای آن است (میرزایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲). این مفهوم، با استخراج مولفه های نرمی که در دیپلماسی عمومی مورد تاکید قرار گرفته بود، آن را به بستری برای نظام مند نمودن شکل جدیدی از ارتباط های بین المللی متکی بر انتقال احساس، باور، فکر و رفتار از قدرت مرجع به دیگران و تولید جاذبه و کشش معنوی در میان آن ها و در نهایت به بار نشان دادن مجموعه ای از ایده ها، ارزش ها و غایت ها در ساختار اجتماعی جوامع و ملت های هدف، تبدیل نمود (ساعد، ۱۳۸۹: ۱۰۹). به واقع این مفهوم بر شبیه سازی و بسط دیپلماسی عمومی استوار می باشد. با این حال به نظر میرسد که مفهوم دیپلماسی دفاعی به لحاظ نظری چندان بسط و توسعه نیافته است؛ یکی از مصادیق این فقر نظری، فقدان یک تعریف از این مفهوم است؛ بیشتر تعاریفی که تاکنون از این مفهوم ارائه شده اند به مصادیقی از آن اشاره کرده اند؛ برای مثال در تحقیقی که از سوی مدرسه مطالعات نظامی پیشرفته آمریکا درباره دیپلماسی دفاعی منتشر شده است، ضمن اذعان به فقدان تعاریف نظری از این نوع دیپلماسی، این مفهوم به شکل زیر تعریف شده است «دیپلماسی دفاعی عبارت است از انجام مذاکرات و دیگر روابط بین ارتشها توسط دیپلماتهای نظامی که هدف از آن، تأثیرگذاری بر محیطی است که نیروی نظامی در آن فعالیت میکند» (Wil-lard, 2006: 43) در اثر دیگری که در مورد دیپلماسی دفاعی منتشر شده

است، این مفهوم اینگونه تعریف شده است: «دیپلماسی دفاعی عبارت است از فعالیتهایی مانند انجام گفت و گوهای امنیتی، راهبردی و سطح بالا، تبادلهای آموزشی و حرفه ای نظامی، واردات و صادرات تسلیحات و تجهیزات نظامی، برگزاری رزمایش و تمرینهای نظامی مشترک و نظایر آن از سوی ارتش کشورها (Shea, 2005: 33). دیپلماسی دفاعی از جمله مقوله هایی است که در خلال دهه های اخیر به شدت مورد توجه قرار گرفته و به مثابه بخشی از همکاریهای عمیق دفاعی در دستور کار بسیاری از کشورها قرار دارد (Haack, Jurgen and Paul, 2007: 5). همچنین دیپلماسی دفاعی را میتوان به عنوان «همکاری دفاعی میان کشورها در زمان صلح تعریف کرد. (Foster and Cottey, 2004: IV)؛ در تعریف دیگری دیپلماسی دفاعی به مثابه سازوکاری است که نقش مهمی در نیل به استراتژی کلان و هدفهای سیاست دفاعی - امنیتی یا خارجی خاص کشورها ایفا میکند (Bishoyi, 2011: 64)؛ در این معنا دیپلماسی دفاعی، کاربرد سیاست دفاعی در عرصه دیپلماسی به منظور تأمین اهداف عالییه یک نظام سیاسی در قالب راهبرد کلان ملی است؛ بنابراین دیپلماسی دفاعی دربرگیرنده هردو بعد قدرت نرم افزاری و سخت افزاری و عملیاتی کردن آن در محیط بین المللی به گونه ای است که منافع و اهداف نظامی سیاسی با کمک بخش دفاع و بدون کاربرد قدرت سخت، تأمین شود.

دیپلماسی دفاعی در سه سطح قابل پیگیری است:

الف) سطح دوجانبه که به فعالیتهای دوجانبه کشورها برای تحت تأثیر قرار دادن محیط درونی یک کشور اشاره دارد؛ هدایتگر این تلاشها، اهداف و وظایفی است که برای کشوری خاص جهت پیشرفت برای نیل به اهداف راهبردی، تعیین میشود (Willard, 2006: 7-9). ب) سطح منطقه ای به فعالیتهای چندجانبه کشور برای نفوذ در محیط منطقه ای و تقویت روابط با کشورهای منطقه و شکل دهی به محیط امنیتی اشاره دارد. امضای پروتکلهای نظامی دولت به دولت با کشورهای دوست، مشارکت در تمرینهای نظامی با قدرتهای منطقه ای، مشارکت فعال در نشستهای منطقه ای مربوط به مسائل نظامی - امنیتی، از عمده ترین فعالیتهای در سطح منطقه ای است. ج) سطح بین المللی به فعالیتهای حکومتها برای تحت تأثیر قرار دادن محیط بین المللی به منظور حمایت از اهداف دفاع ملی اشاره دارد؛ این تلاشها از سوی مقامهای عالی حکومتی، هدفگذاری شده و به وسیله افرادی همچون وزرای دفاع و وابستگان نظامی اجرا میشود (Willard, 2006: 4)؛ مهمترین روشها در این سطح، برگزاری اجلاس و گفتگوهای دفاعی سطح بالا با بازیگران کلیدی جهان، تبادل هیئتهای نظامی سطح بالا و انتقال تسلیحات است. (Cotty, 2013: 67)

نکته قابل توجه دیگر در مورد سطوح دیپلماسی دفاعی این است

که به نظر میرسد تفکیک سطوح دیپلماسی دفاعی، تنها یک برش انتزاعی است؛ به عبارتی اگر بپذیریم یکی از معیارها و شاخصهای مهم سطح بندی، هدف است، آنگاه با قدری تأمل میتوان تشخیص داد که اهداف دیپلماسی دفاعی در هر سطحی، اعم از بین المللی، منطقه ای یا دوجانبه، مشترک است؛ برای مثال هدفی همچون بازتعریف یا پیرایش محیط امنیتی در هر سطحی از دیپلماسی دفاعی مورد نظر است. (Plessis, 2008: 16).

در هر حال، طراحی دیپلماسی دفاعی مبتنی بر این برداشت است که قدرت دفاعی پنهان برای بازدارندگی کافی نیست، بلکه این قدرت باید در عمل و تعامل با دیگر دولتها، بازدارندگی اثربخش را تحکیم نماید. در واقع، برای امنیت ملی، فقط قدرت دفاعی کافی نیست. این قدرت باید در تعامل با سایرین بازگو تقویت شود و در گردونه های مبادله ها قرار گیرد. هم چنین قدرت دفاعی فقط برای دفاع از تمامیت ارضی در برابر حمله مستقیم نیست، بلکه باید به چرخه اقتصاد ملی و قدرت اقتصادی و سیاسی هم کمک کند. دیپلماسی دفاعی در مفهوم سنتی آن، همکاری نظامی در زمان صلح بوده که به منظور تقویت اتحاد علیه دشمنان مشترک استفاده می شده است (Cottey and Foster, 2004: 52).

باید توجه داشت که واژه «دفاعی» در دیپلماسی دفاعی، ناظر بر تبیین موضوع و نه ماهیت است. منظور از دفاعی بودن این نوع دیپلماسی، دفاعی بودن این نوع دیپلماسی، دفاعی بودن موضوع آن، و نه تدافعی بودن تحرکات و جهت گیری های قابل اتخاذ در قالب آن است. بواقع، دیپلماسی مورد نظر، متمرکز بر مقوله های دفاع ملی و موضوع هایی است که به بخش دفاعی و نیروهای مسلح مربوط می شوند. این واژه، به معنای تدافعی بودن در برابر تهاجمی بودن نمی باشد، بلکه معادله تدافعی-تهاجمی، ناظر بر کاربست ابزارهای سخت در راستای نبرد است که دیپلماسی دفاعی با هدف جلوگیری از مخاصمه، مرحله ای پیش از آن را تشکیل می دهد و در مورد درگیری های واقع شده نیز بازگشت به حالت عدم مخاصمه را تعقیب می کند.

در مورد کشورمان، وضعیت تهدیدها علیه تمامیت ارضی در شرایط وقوع جنگ تحمیلی و پس از خاتمه جنگ و در پایه سه الگوی حفظ محور، بسط محور و رشد محور در سیاست کلان امنیت ملی کشور به دو گونه کلی، «دفاع همتراز» و «ناهمتراز» تقسیم بندی شده است (جعفری، ۱۳۹۸: ۷۵).

رهنامه دفاع همتراز: هسته مرکزی این رهنامه، دفع تجاوز بود (عسکری، ۱۳۸۶: ۸)؛ تجاوزی که در آستانه شکل گیری نظام سیاسی جدید و با وجود مشکلات و نابسامانی در ساختار و هماهنگی نیروهای مسلح ملی و نقصان در آمادگی کامل برای دفاع از کشور در برابر هجوم خارجی، توسط رژیم بعث به انجام رسیده بود. دوره حیات این رهنامه، دوره هشت ساله دفاع

مقدس بود؛ دوره‌ای که با متوقف ساختن تجاوز و هم‌چنین تنبیه متجاوز خاتمه یافت. تلاش دیپلماسی نظامی بر تامین تسلیحات از کشورهای چون کره شمالی، لیبی و سوریه و آماد و پشتیبانی رزمندگان در طول جنگ متمرکز شد و نوع سیاست‌گذاری های جهانی حاکم بر شرایط آن زمان و ادراکی که کشورمان از قرار گرفتن ۳۷ کشور در برابر کشورمان و در حمایت از رژیم بعث داشت، زمینه‌ای برای تامل در طرح‌ریزی برنامه‌هایی متکی به اعتمادسازی و اعتماد کردن به بازیگران بین‌المللی باقی نگذاشته بود.

ره‌نامه دفاع ناهم‌تراز: با خاتمه جنگ و استمرار خصومت قدرت‌های بزرگ به‌ویژه آمریکا با کشورمان، وضعیت تهدید مقطعی جنگ تحمیلی، به تهدیدی دامنه‌دار و بلندمدت تغییر چهره داد؛ تهدیدی که در آن عراق که ستون اول جنگ بود، جای خود را به دولت‌هایی داد که در پشت صحنه این جنگ علیه کشورمان با یکدیگر همکاری‌های همه‌جانبه نظامی و سیاسی داشتند. از این‌رو با خاتمه جنگ، تصور تهدید و جدیت آن همواره در صدر سیاست‌گذاری‌های امنیت ملی از جمله دفاعی کشور قرار داشته است.

متناسب با این سیاست‌گذاری است که رهیافت «دفاع همه‌جانبه» در سال ۱۳۷۲ ارائه و ره‌نامه دفاعی کشور نیز بر همین اساس به دفاع بازدارنده یا دفاع هم‌تراز-ناهم‌تراز سوق یافته است. در این رویکرد، همه توانمندی‌ها و اقتدار ملی به منظور مقابله با هرگونه تهاجم خارجی از سوی هر بازیگری، به‌کارگیری خواهد شد و در این راستا دو عنصر مهم مورد توجه قرار گرفته است که یکی ایجاد توانمندی‌های دفاعی موثر نرم و سخت به منظور ممانعت از وقوع تهاجم خارجی (ظرفیت‌سازی ملی و تقویت قدرت ملی) و دیگری، ایجاد آمادگی کامل برای ایفای نقش، و سرکوب قاطع هرگونه تجاوز احتمالی یا توقف سریع تجاوز با کمترین فاصله از وقوع آن می‌باشد (دهقان و تیلا، ۱۴۰۰: ۲۷۶). بازدارندگی فعال، تنش زدایی و اعتمادسازی، دیپلماسی دفاعی در چارچوب همین ره‌نامه جای می‌گیرد.

روش پژوهش: نشانه‌شناسی

از منظر نشانه‌شناسی، تنها روش ممکن برای کشف معنای گفتمان، تجزیه و تحلیل تولیدات آشکاری است که از خلال آن‌ها معنا خود را ظاهر می‌کند، که از میان این تولیدات معنا دار، متن کلامی مهم‌ترین آن‌هاست. از نظر پیرس، یکی از بنیان‌گذاران این علم، نشانه‌شناسی چارچوب ارجاعی است که هر مطالعه دیگری را دربرمی‌گیرد. و «هیچ‌گاه نمی‌شود چیزی را مطالعه کرد، هر چه می‌خواهد باشد، ریاضی، اخلاق، نجوم، روانشناسی، اقتصاد، تاریخ و ... و به آن چونان چیزی غیر از مطالعه نشانه‌شناختی نگاه نکرد (گیرو، ۱۳۸۰: ۱۴۵) تقریباً هم‌زمان با پیرس، سوسور معتقد بود که می‌توان علمی را طراحی

کرد که به بررسی زندگی نشانه‌ها در دل زندگی اجتماعی بپردازد و این علم بخشی از روانشناسی اجتماعی خواهد بود که نشانه‌شناسی نامیده می‌شود. در واقع «سوسور بر کارکرد اجتماعی نشانه تاکید می‌کرد و پیرس بر کارکرد منطقی آن. اما این دو جنبه رابطه‌ای دوسویه و تنگاتنگ با یکدیگر دارند؛ به طوری که امروزه اصطلاحات «Semiology» و «Semiotics» یک رشته واحد را نشان می‌دهند. (گیرو، ۱۳۸۰: ۱۵). پیرس، نشانه‌شناسی را دانش بررسی تمامی پدیدارهای فرهنگی می‌دانست که به نظام‌های نشانه‌شناسی تعلق داشته باشند. در حقیقت نشانه‌شناسی ارتباط به‌گونه‌ای کلی را در برمی‌گیرد و هرچیز که بر چیز دیگر دلالت کند در قلمرو آن جای خواهد داشت (احمدی، ۱۳۸۵: ۷). هدف رویکرد نشانه‌شناسی، کشف اصول کلی‌ای است که نظام نشانه‌شناسی بر مبنای آن‌ها عمل می‌کند. به این ترتیب، نشانه‌شناسی یک موضوع را در کلیت خود بازسازی می‌کند تا بتواند از این راه قواعد کارکردی آن موضوع را کشف کند. به بیان دیگر هدف نشانه‌شناسی بررسی و درک نظامی از نشانه، بدون توجه به ماهیت و محدودیت‌های آن است. (تاجیک، ۱۳۹۰: ۲۲۰)

به نظر نظریه‌پردازان حوزه نشانه‌شناسی، هرچه در قالب یک فرهنگ معنی داشته باشد، «نشانه» و در نتیجه موضوع مطالعه نشانه شناختی به حساب می‌آید. در واقع درباره قلمرو نشانه‌شناسی توافقی وجود ندارد، از نظر بعضی، نشانه‌شناسی تمامی قلمرو دلالت را در برمی‌گیرد و بنابراین پهنه‌ای بسیار فراخ دارد (سجودی، ۱۳۸۹: ۳۸). برخی دیگر حوزه مطالعه نشانه‌شناسانه را محدود به بررسی نظام‌های ارتباطی ای متشکل از علائم غیرزبانی می‌دانند. در هر صورت آنچه مهم است توجه به دلالت صریح و دلالت ضمنی، به‌عنوان دو شکل بنیادین و متضاد است و گرچه در اغلب پیام‌ها، این دو، حالتی آمیخته دارند، اما می‌توان بر اساس این که کدام‌یک از آن‌ها نقشی مسلط در پیام دارد، دو دسته پیام را از هم متمایز کرد. علم به آن دسته از پیام‌ها تعلق دارد که در آن‌ها دلالت‌های صریح، نقشی مسلط دارد و هنر به آن دسته از پیام‌ها تعلق دارد که در آن‌ها نقش مسلط را دلالت‌های ضمنی ایفا می‌کنند. دلالت ضمنی «بیشتر بر جنبه‌های فرهنگی، اجتماعی و تاریخی یک مدلول تکیه دارد. بدیهی است که سن و سال مخاطب، طبقه، جنسیت و پایگاه فرهنگی او در فهم و افاده معنای ضمنی پدیده‌های هنری نقشی انکارناپذیر ایفا می‌کند» (ضمیران، ۱۳۸۲: ۱۱۹). بنابراین می‌توان دو نوع «نشانه‌های منطقی و فنی» و «نشانه‌های احساسی و زیباشناختی» را از هم جدا کرد. رمزگان‌های فنی بر نظامی دلالت می‌کنند که روابط عینی، واقعی، قابل مشاهده و اثبات‌پذیری دارند، حال آن‌که رمزگان‌های زیباشناختی، بازنمایی خیالی را می‌آفرینند که همانند رونوشتی از دنیای آفریده‌شده، جلوه می‌کنند و ارزش نشانه را به خود می‌گیرند.

بسیاری از نظام های نشانه‌ای، به دلیل قرار گرفتن در نظام‌های دیگر، به‌ویژه نظام زبان، به نظام‌هایی پیچیده و به گفته جاتان کالر، به نظام‌های «مرتب‌دوم» مبدل می‌شوند. سیاست، یکی از این نظام‌هاست؛ زیرا مبتنی بر زبان است و قراردادهای اضافی اش به کاربردهای ویژه زبان مربوط می‌شود. حوزه سیاست، شامل رمزگان‌های صریحی نظیر رمزگان علائم راهنمای و رانندگی و آداب معاشرت نیست. زیرا رمزگان‌هایی که برای ایجاد ارتباط مستقیم به کار می‌روند، برای انتقال بدون ابهام پیام‌هایی طراحی شده‌اند که از پیش معلومند و رمزگان، صرفاً نوعی نشانه‌گذاری موجز، برای مفاهیمی است که از پیش شناخته شده باشند، اما بیان هنری به دنبال انتقال مفاهیم، ظریف و پیچیدگی‌هایی است که هنوز به مرحله تدوین در نیامده‌اند و به همین دلیل وقتی رمزگان هنری به مثابه یک رمزگان عمومی شناخته شود از حیطه رمزگان هنری و زیباشناختی خارج خواهد شد و در مقوله اول جای خواهد گرفت. (کالر، ۱۳۹۳: ۱۲۴-۱۱۸)

مطالعه نشانه‌شناسی می‌تواند به پژوهشگر کمک کند تا از دلالت‌ها و نقش‌های نشانه‌ها و نقشی که افراد در بنا کردن حقایق و وقایع اجتماعی و امر سیاسی ایفا می‌کنند، آگاه شود (تاجیک، ۱۳۹۰: ۲۱۹). در حقیقت یک نشانه‌شناس به بررسی صورت چیزها قانع نیست و برای فهم جهان اجتماعی و فرهنگی، به تامل در عینیات بسنده نمی‌کند، بلکه به شناخت ساختارهای نمادین و نظام‌هایی روی می‌آورد که در چارچوب آن‌ها معنا خلق می‌شود.

بر همین اساس، نشانه‌شناسی به مثابه یک روش می‌تواند برای شناخت چگونگی معنادار شدن جهان سیاست و چگونگی تثبیت تصورات و ذهنیت ما درباره امور و پدیده‌های سیاسی تعریف شود. هر نشانه سیاسی در تعامل، چالش، تباری، پذیرش، طرد، تناقض، تقابل، هم‌گرایی، واگرایی، هم‌سوئی، دگرسوئی، هم‌گونگی و دگرگونگی با نشانه‌های سیاسی دیگر، حرکتی فرایندی را رقم می‌زند که این حرکت خود راهی است به سوی تولید معنا. (تاجیک، ۱۳۹۰: ۲۳۴) در این پژوهش از این روش برای بررسی نشانه‌های موجود در مکتوبات و بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان مهم‌ترین تصمیم‌گیرنده عرصه سیاست دفاعی در نظام جمهوری اسلامی استفاده می‌شود. برای این منظور لازم است شاخص‌های قابل استخراج از این متون را مشخص نمود. بر اساس آنچه در مقدمه گفته شد، دیپلماسی دفاعی بر یک دوگانه نسبتاً متناقض استوار است. «دفاع بر اساس دیپلماسی» به‌عنوان هسته مرکزی مفهوم دیپلماسی دفاعی ممکن است وجوه نشانه‌شناختی زیر را داشته باشد.

۱- صلح‌سازی: صلح و همکاری‌های بین‌المللی می‌تواند یکی از وجوه مفهوم دیپلماسی دفاعی به‌شمار رود. از آن‌جا که این مفهوم بر اعمال

و سیاست‌های دیپلماتیک تاکید دارد، با توجه به جهت و هدف سیاست خارجی می‌تواند جنبه صلح‌سازانه داشته باشد. افزایش همکاری‌های دفاعی با دولت‌های گوناگون، انعقاد تفاهم‌نامه‌ها و معاهداتی که بر گسترش صلح و محدودسازی استفاده از تسلیحات کشتار جمعی تاکید دارد، خوش‌بینی به نهادها و سازمان‌های بین‌المللی و همکاری‌های گوناگون با این سازمان‌ها، شفاف‌بودن اطلاعات نظامی و انتشار رهنامه‌های نظامی و دفاعی و تلاش برای جلب اعتماد قدرت‌های جهانی از جمله ویژگی‌ها و شاخص‌های این وجه از دیپلماسی دفاعی می‌باشد.

۲- بازدارندگی: وجه دیگر دیپلماسی دفاعی، بازدارندگی و نمایش اقتدار و توان دفاعی به‌منظور ارباب دشمنان احتمالی است. در این وجه، هدف اصلی افزایش قدرت و توان دفاعی و نظامی به‌منظور پیشگیری از حمله احتمالی است. در این وجه استفاده از زور و قدرت برای تهدید کشورهای ضعیف استفاده نمی‌شوند و صرفاً به جهت بازداشتن «دیگری» از مداخله، تهدید، ارباب، آشکار ساختن دشمنی و یا حتی بروز تهاجم احتمالی است. از جمله شاخص‌های بازدارندگی می‌توان به آزمایش هم‌کاری‌های دفاعی تنها با متحدان استراتژیک، گسترش معاهدات دوجانبه نظامی و دفاعی با دولت‌های حمایت‌گر، عدم اعتماد به رویه‌های قانونی در سازمان‌های بین‌المللی و نهادهای آن، عدم لزوم شفافیت توان دفاعی و اعلام میزان امکانات و توانایی‌های دفاعی اشاره کرد (ضیایی و هادی نژاد: ۱۳۸۹: ۱۳).

۳- تهاجمی: اگرچه دیپلماسی دفاعی با هجمه و تخاصم سنخیت نزدیکی ندارد، اما می‌تواند در برخی جنبه‌ها حالت تهاجمی به خود بگیرد. در حقیقت اگرچه فلسفه وجودی دیپلماسی دفاعی استفاده از ابزارهای نرم و دیپلماتیک قدرت در جهت دفاع از منافع و مصالح ملی است، اما می‌تواند در برابر موضوعات مشخص و مخاصمه‌برانگیز حالت تهاجمی به خود بگیرد (فرشچی و اسماعیلی، ۱۳۹۲: ۱۳). این جنبه خود را در ویژگی‌هایی هم‌چون رد همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و اتکا به منابع و نیروهای داخلی برای دفاع و یا حتی حمله نظامی، بی‌اعتمادی به معاهدات و قراردادهای نظامی، بدبینی به سازمان‌های بین‌المللی و خروج یا تهدید به خروج از آن، تعارض و پنهانکاری در ارائه اطلاعات نظامی و غلو و بزرگنمایی در دستاوردهای نظامی، تلاش در جهت نفوذ و مداخله در کشورهای همسایه نشان می‌دهد.

در جدول زیر می‌توان خلاصه‌ای از این شاخص‌ها و نشانه‌ها را مشاهده نمود:

نوع شاخص دیپلماسی دفاعی	صلح‌ساز	بازدارنده	تهاجمی
همکاری / مخاصمه	افزایش همکاری‌های دفاعی با دولت‌های منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای	افزایش همکاری‌های دفاعی با دولت‌های خاص و محدود	بی‌اعتنایی به همکاری‌های دفاعی در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی
معاهدات بین‌المللی	افزایش معاهده‌های ایجاد محدودیت برای استفاده از تسلیحات کشتار جمعی	گسترش معاهده‌های نظامی و دفاعی دو یا چندجانبه	نیوستن و یا خروج از معاهدات نظامی و دفاعی
سازمان‌های بین‌المللی	اعتماد به سازمان‌های بین‌المللی و درخواست همکاری با آن‌ها در بیشتر زمینه‌ها	عدم اعتماد به سازمان‌های بین‌المللی و ایجاد سازمان‌های منطقه‌ای	بدبینی به سازمان‌های بین‌المللی به دلیل سیطره استکبار
اهداف اعلامی و اعلانی	ارائه اطلاعات تفصیلی دفاعی	عدم لزوم شفافیت در ارائه میزان قدرت دفاعی	پنهان‌کاری و تعارض در اهداف اعلامی و اعلانی
هدف وجودی دیپلماسی دفاعی	اعتمادسازی	افزایش قدرت ملی	گسترش سیطره و اعمال نفوذ در کشورهای اطراف

پس از جنگ سرد، اهمیت عناصر محسوس و سخت قدرت هم‌چون وسعت جغرافیایی و جمعیت کشور، توان فیزیکی، قدرت نظامی و اقتصادی، نظام تسلیحاتی و ... کاهش یافت و در عین حال، به میزان اهمیت و تأثیرگذاری عوامل و عناصر نامحسوس و نرم‌افزاری همچون کیفیت رهبری و دیپلماسی، حقانیت سیاسی، اطلاعات فنی و نظری، نیروی انسانی و کیفیت آن‌ها، اعتماد عمومی و انسجام اجتماعی، افزوده شد. (آذر و مون، ۱۳۷۹: ۱۱۵) در همین ارتباط، سیطره حاکمیت تفکر واقع‌گرایی بر عرصه روابط بین‌الملل، که بر مبنای چهره ساختافزاری و حاد امنیتی بود، با رویکردهای جدید که بر جنبه‌های نرم‌افزاری و ریز امنیت مبتنی بود، به چالش گرفته شد. (سیف زاده، ۱۳۸۳: ۴۶-۴۵). در پی ورود وصف «نرم» به حوزه مطالعات امنیتی تقسیم‌بندی تهدیدها و جنگ‌ها به نرم و سخت نیز رواج یافت.

در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای نیز به انواع تهدیدها و جنگ‌ها که در دیپلماسی دفاعی باید به آن توجهی ویژه داشت، پرداخته شده است. تهدید نرم از منظر ایشان به معنای «ایجاد تردید در دل‌ها و ذهن‌های مردم به‌سیله ابزارهای فرهنگی، نفوذ، دروغ و شایعه پراکنی است» (آیت‌الله خامنه‌ای، بی تا: ۱) در این تهدیدها «دشمن به دنبال تخریب و از بین بردن سنگرهای معنوی است» (آیت‌الله خامنه‌ای، رهیافت راهبر: ۲) اسلام، انقلاب، اصل ولایت فقیه و حکومت دینی از عرصه‌های اصلی مورد تهدید و هجمه نرم دشمن و

استکبار است که توسط قدرت‌های بزرگ سازماندهی و مدیریت می‌شود. توجه به این تهدیدهای نرم زمینه را برای بررسی مفهوم دیپلماسی دفاعی فراهم می‌سازد. به عبارت بهتر از آن‌جا که دشمن دیگر تنها بر جنبه‌های سخت‌افزاری قدرت و تهدید تکیه ندارد، می‌بایست جمهوری اسلامی ایران نیز با شناخت صحیح این تهدیدها از ابزارها و ادوات لازم جهت دفاع، به‌ویژه دیپلماسی بهره برد. چنان‌چه آیت‌الله خامنه‌ای بارها بر افزایش اقتدار برای جلوگیری از تهدید اشاره کردند. «برادران نیروهای مسلح جمهوری اسلامی باید قوی بشوند و قدرت دفاعی خود را بالا ببرند. این، دو کلمه حرف است؛ اما پشت سر این حرف، هزاران تلاش قرار دارد. اگر تلاش نکردیم، آن دو محقق نخواهد شد و اگر نشد، ملت و کشور و انقلاب و نظام جمهوری اسلامی‌مان، تهدید خواهد شد» (بیانات در مراسم اعطای نشان فتح به فرماندهان سپاه و ارتش ۶۸/۷/۵). از آن‌جا که دیپلماسی دفاعی یک مفهوم نسبتاً نوپدید است این کلیدواژه مستقیماً در بیانات و مکتوبات آیت‌الله خامنه‌ای به کار نرفته و بر همین اساس نشانه‌ها و شاخص‌های مورد توجه نگارندگان قرار گرفته است. باتوجه به این‌که بیانات مقام رهبری با توجه به مناسبت‌ها و مخاطب‌ها از تنوع و پراکندگی بالایی برخوردار است، می‌توان در وجوه سه‌گانه دیپلماسی دفاعی مطالبی را از ایشان یافت. بر همین اساس پس از جمع‌آوری و خوانش بیانات و مکتوبات ایشان در طول سال‌های ۱۳۷۳ تا ۱۳۹۹ بر اساس تدوین و بارگذاری سخنرانی‌های معظم له در سایت Khamenei.IR در وجوه سه‌گانه می‌توان به میزان اهمیت آن‌ها از منظر رهبر معظم انقلاب واقف شد.

۳- شاخص‌های دیپلماسی دفاعی در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای

۱-۳- صلح ساز

بر اساس چارچوب نظری گفته شده، یکی از وجوه دیپلماسی دفاعی «صلح‌سازی» است. آیت‌الله خامنه‌ای بارها بر صلح به‌عنوان هدف سیاست خارجی و حاکمیت عقل و خرد انسانی در مسیر دیپلماسی تأکید کرده‌اند. «جمهوری اسلامی طرفدار صلح، برادری، عزت کشورهای این منطقه و طرفدار عزت کشورهای اسلامی است» (بیانات در دیدار جمعی از مردم آذربایجان ۱۳۸۸/۱/۲۸) نه تنها جمهوری ایران یک نظام سیاسی منطقی و صلح‌طلب است که «ملت ایران هم، یک ملت صلح‌طلب است. ملت ایران سر ستیزه‌گری با هیچ ملتی را ندارد» (بیانات در مراسم تنفیذ حکم ریاست‌جمهوری ۱۳۸۴/۰۵/۱۲). حتی ایشان با تأکید بر جداسازی دولت از ملت آمریکا، ملت آمریکا را دوست جمهوری اسلامی ایران خطاب کردند. «ما می‌خواهیم به همهٔ انسان‌ها خدمت کنیم، محبت کنیم؛ ما می‌خواهیم با همهٔ انسان‌ها، با همهٔ ملت‌ها، روابط دوستانه

و محبت‌آمیز داشته باشیم؛ ما حتی با ملت آمریکا هم هیچ دشمنی نداریم؛ آن‌ها هم مثل بقیه ملت‌هایند» (بیانات در دیدار پنجاه هزار فرمانده بسیج سراسر کشور ۱۳۹۲/۰۸/۲۹).

این صلح‌طلبی در نتیجه یک دیپلماسی هنرمندانه و عقل‌محور امکان‌پذیر است. چراکه به باور ایشان «شان دیپلماسی حفظ و ایجاد رابطه نیست، دیپلماسی اثرگذاری است.» (آیت‌الله‌خامنه‌ای، راهبردهای سیاست‌خارجی: ۱۹) و «دیپلمات به مثابه یک هنرمند» (آیت‌الله‌خامنه‌ای، راهبردهای سیاست‌خارجی: ۱۸) باید با هنرمندی و پیروی از منطق و خرد انسانی منافع ملی و مصالح اسلامی را پیگیری نماید. «همیشه باید یک عقل دیپلماسی بر کارهای دیپلماسی حکومت کند. عقل دیپلماسی یعنی همان چیزی که بین این هدف و این مبارزه اصولی و ظرافت‌های دیپلماسی که نیازها را برآورده خواهد کرد، جمع کند. (آیت‌الله‌خامنه‌ای، راهبردهای سیاست‌خارجی: ۱۶). خردمندی، تجربه و هنر و ظرافت دیپلماسی است آن دستگاہی که می‌تواند جلو حمله را سد کند، منافع کشور را تامین کند. دوست فراهم کند، اعتماد ایجاد کند، رابطه به وجود بیاورد و مجموعه‌های کارآمد درست کند، دیپلماسی است.» (آیت‌الله‌خامنه‌ای، راهبردهای سیاست‌خارجی: ۱۹) البته این خردمندی و عقل‌محوری نباید به فراموش کردن ارزش‌های اسلامی و یا کوتاه آمدن در برابر قدرت‌های سلطه‌جو بینجامد. چراکه می‌باید «در برابر تهدیدهای دشمنان گستاخ و شجاع بود» (آیت‌الله‌خامنه‌ای، راهبردهای سیاست‌خارجی: ۱۵) اما در تصمیم‌گیری‌ها از حاکمیت عقل و منطق بهره برد.

این بهره‌مندی از تجربه و خرد بشری سبب می‌شود در وجه صلح‌طلبانه دیپلماسی به مجامع و معاهدات بین‌المللی به دیده مثبت‌نگریسته شود. «ما باید در ارتباط دوجانبه، ارتباطات منطقه‌ای و در مجامع جهانی، حضور فعال داشته باشیم و نباید هیچ مجمع جهانی را که در آن عضو هستیم دست کم بگیریم» (آیت‌الله‌خامنه‌ای، راهبردهای سیاست‌خارجی: ۴۷) این امر سبب می‌شود همه کشورهای مورد شناسایی و احترام جمهوری اسلامی قرار گرفته و مخاطب دیپلماسی آن قرار گیرند: «ما معتقد به ارتباط سالم، قوی و توأم با ادب دیپلماسی با همه کشورها هستیم الا آن کشورهای مورد استثناء و این را وسیله ای می‌دانیم برای حضور حقیقی جمهوری اسلامی در دنیا» (آیت‌الله‌خامنه‌ای، راهبردهای سیاست‌خارجی: ۵۰). البته آیت‌الله‌خامنه‌ای با در نظر گرفتن تاریخ و تهدیدهای گذشته و حال کشورهای آمریکا و اسرائیل، گرایش صلح‌طلبانه با آنها را مورد سوء ظن قرار داده و نسبت به آن با دیده تردید و بدبینی و نگرسته‌اند. «تشنج زدایی یکی از اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی است. نه با آمریکا و اسرائیل. باید سعی کنید تشنج را بکاهید، ارتباطات را مستحکم‌تر نمایید و رفتارهای را اطمینان بخش تر کنید»

(س. ۳۹). این ارتباطات دوستانه بیشتر در ارتباط با کشورهای همسایه و منطقه توصیه شده است که با توجه به تهدید اسرائیل علیه مسلمانان این منطقه موجه و منطقی به نظر می رسد. «ما به سوی همسایه های خلیج فارس - که منطقه عمده نفتی دنیا متعلق به این مجموعه است - همیشه دست دوستی دراز کرده ایم؛ الان هم با آنها دوستیم و دست دوستی دراز می کنیم و اعتقاد ما این است که کشورهای حوزه ی خلیج فارس باید پیمان دفاعی مشترک داشته باشند و باید با هم همکاری کنند. برای دفاع از این منطقه ی مهم نباید امریکا و انگلیس و بیگانگان و دیگران و طمع ورزان بیایند؛ خود ما باید امنیت این منطقه را حفظ کنیم؛ و این با همکاری کشورهای خلیج فارس ممکن است.» (بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی ۱۳۸۶/۱/۱) این همکاری به زعم مقام رهبری سبب عزت مندی مسلمانان و منطقه خاورمیانه خواهد شد: «همه ملت های منطقه می دانند، بسیاری از دولت های این منطقه می دانند؛ جمهوری اسلامی طرفدار صلح است، طرفدار برادری است، طرفدار عزت کشورهای این منطقه است، طرفدار عزت کشورهای اسلامی است» (بیانات در دیدار جمعی از مردم آذربایجان ۲۸/۱۱/۱۳۸۸) اما این امر سبب محدود شدن سیاست خارجی به کشورهای مسلمان و منطقه نشده و ایران نسبت به همه کشورها این رویکرد را ابراز و اعلام کرده است. «ما سیاست خارجی خودمان را مبتنی کردیم بر دوستی و برادری و ارتباط با همه کشورهای مسلمان و کشورهای منطقه از همسایه و غیر همسایه؛ این سیاست ما است؛ ما همینجور هم عمل کردیم، همینجور هم در آینده عمل خواهیم کرد.» (بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان بیست و هشتمین کنفرانس بین المللی وحدت اسلامی. ۱۳۹۳/۱۰/۱۹)

۳-۲- بازدارنده

در وجه بازدارنده دیپلماسی دفاعی بیانات فراوانی از آیت الله خامنه ای وجود دارد که نشان می دهد ایشان نسبت به افزایش قدرت ملی و توان دفاعی در بحث بازدارندگی تاکید بیشتری نسبت به صلح طلبی دارند. در ادامه به برخی از مهم ترین این فرمایشات اشاره می شود.

به باور آیت الله خامنه ای «هدف دیپلماسی توسعه طلبانه و تجاوز کارانه نیست... یعنی به هیچ وجه به فکر حکومت جهانی واحد به وسیله خودمان هم نیستیم که کسی تصور کند ما می خواهیم همه دنیا را مسلمان کنیم ما هم خودمان در راسش باشیم» (س. ۲۴). ایشان در این گفته به صراحت به اتهام توسعه طلبی و تجاوز کاری جمهوری اسلامی که از سوی دشمنان مطرح می شود، تاخته و آن را رد کرده است. به نظر ایشان «عالم دیپلماسی، عالم اغماض و رودربایستی و محافظه کاری نیست، عالم بده بستان است. روابط با

کشورهای غربی که تاثیرگذاری بالایی نسبت به موضوع دارند» (س. ۲۹) این بده بستان، اگرچه مبتنی بر تجاوز و توسعه‌طلبی نیست اما در جهت بازیابی توان و اقتدار نظامی ایران مورد استفاده قرار خواهد گرفت. بر همین اساس «این تعامل و ارتباط به معنای دست کشیدن از اصول و ارزش‌ها نیست» (س. ۲۹) چرا که دست‌کشیدن از ارزش‌های اسلامی و «تواضع در مقابل قدرت‌های بین‌المللی، به خصوص آمریکا، اصلاً این‌ها را راضی نمی‌کند آنچه آن‌ها را راضی می‌کند این است که ما از وجود اسلامی خود متخلی شویم» (آیت‌الله‌خامنه‌ای، راهبردهای سیاست خارجی: ۳۶) و یا به عبارت دیگر هویت اسلامی خود را کنار گذاشته و در راستای منافع آمریکا عمل کنیم.

توان دفاعی ایران به زعم مقام رهبری بسیار مهم است و به خاطر همین اهمیت مورد حمله غرب قرار دارد. «اینکه کشور بتواند از خودش دفاع بکند و این را دیگران بدانند که این قدرت دفاعی در کشور هست، این خیلی مهم است. شما ببینید سر قضیه‌ی اس ۳۰۰ که ما میخواستیم بخریم، چه جنجالی راه انداختند و پشت این جنجال چه تحرکاتی... در حالی که اس ۳۰۰ که بنا نیست شهری را بزند، اس ۳۰۰ بنا است مهاجم را بزند، این است دیگر؛ یعنی دشمن، قدرت دفاعی را در کشور نمی‌تواند تحمل بکند، اینکه شما قدرت دفاعی داشته باشید را نمی‌تواند تحمل کند. بنابراین یکی از اساسی‌ترین کارها همین است که ما ابزارهای دفاعی مان را تقویت بکنیم» (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۵/۰۶/۰۳). اهمیت کسب اقتدار به اندازه‌ای است که ایشان آن را بُن و اساس کشور دانسته‌اند. «یقیناً پایه اقتدار نظامی هر کشور، میتواند نمایشگر توانایی‌های عمومی و بین‌المللی آن کشور باشد.» (بیانات در هشتمین مراسم دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه‌های افسری ارتش ۱۳۹۳/۰۸/۲۶) اما این اقتدار تنها جنبه سخت‌افزاری ندارد، «اقتدار یک ملت فقط به نیروهای مسلح نیست. اقتدار ملت، یک حقیقت چندجانبه است؛ نیروهای مسلح، آن خط مقدم تحرک و نشانه‌ی اقتدار ملتند.» (بیانات در دانشکده علوم دریایی نوشهر ۱۳۸۸/۰۷/۱۴) «علاج ملت ایران در کسب اقتدار است؛ این اقتدار فقط به معنای اقتدار نظامی نیست؛ باید اقتدار علمی، اقتدار اقتصادی، اقتدار اخلاقی و اجتماعی و بالاتر از همه اقتدار معنوی و روحی هم کسب کنیم.» (پیام نوروزی رهبر انقلاب به مناسبت حلول سال ۱۳۸۷/۰۱/۰۱)

این افزایش قدرت در جهت ایجاد هراس در دشمنان و جلوگیری از اقدام خصمانه آن‌ها علیه جمهوری اسلامی مورد استفاده قرار خواهد گرفت. «در طول سال‌های گذشته گاهی اوقات سخنانی از جانب برخی مسئولان مطرح شده مبنی بر اینکه رفع تهدید نظامی و جنگ به دلیل فلان اقدام بوده است، در حالی که این سخنان صحیح نیست، زیرا تنها عامل رفع

تهدید نظامی، «اقتدار دفاعی و نظامی» و «ایجاد ترس و رعب در دشمن» بوده و خواهد بود.» (دیدار فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی با رهبر انقلاب ۱۳۹۵/۰۶/۲۸). در جایی دیگر ایشان به صراحت به مساله و اهمیت بازدارندگی در قدرت دفاعی کشور اشاره کرده و فرمودند: «آنچه جمهوری اسلامی دارد، آنچه تاکنون تحصیل کرده است - که با ابتکار خود و با همت خود تحصیل کرده است و رهین منت هیچ دولت و هیچ قدرت دیگری نیست - برای بازدارندگی و برای داشتن اقتدار بازدارنده به دست آورده است و تحصیل کرده است، بعد از این هم در این راه پیش خواهد رفت. ما، بعد از این هم، تا آنجایی که بتوانیم و با همه همتان، با همه تلاشمان، با همه استعداد نیروی انسانی مان که کم هم نیست، در راه افزایش قدرت بازدارندگی پیش خواهیم رفت و آن را به کار خواهیم گرفت، برای اینکه دشمن به فکر تعرض نیفتد و بداند که اگر چنانچه تعرض کرد، ضربه محکمی خواهد خورد، واکنش سختی خواهد دید» (بیانات در دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (علیه السلام) ۱۳۹۶/۲/۲)

بازدارندگی و افزایش اقتدار در داخل جمهوری اسلامی به معنای نفی همکاری و انکار سازمان‌های بین‌المللی نیست. «در زمینه مسائل جهانی، جمهوری اسلامی به همکاری بین‌المللی معتقد است. ما معتقدیم در دنیا هم اگر میان انسانهای خیرخواه وحدتی وجود داشته باشد، کار دنیا اصلاح خواهد شد. منتها این کار در دنیا، خیلی مشکل است. لذا ما در عرصه بین‌الملل دو نوع کار داریم. یک کار اصلی، که عبارت است از همکاری‌های بین‌المللی - همکاری با ملت‌ها، با دولت‌ها و تلاش‌های مشترک - و یک کار اضطراری، که همان مبارزه است. بله؛ ما در صحنه بین‌المللی مجبوریم با دشمنان این ملت مبارزه کنیم. ای کاش این ملت هیچ دشمنی نداشت و ما هم مجبور نبودیم با او مبارزه کنیم؛» (بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم رضوی ۱۳۷۵/۰۱/۰۴)

اما این همکاری‌ها و مبادلات بین‌المللی شامل نیروهای دفاعی و محدود کردن آنها نمی‌شود چرا که به باور آیت‌الله این امر می‌تواند به کاهش توان بازدارندگی و در نتیجه بروز انواع تهدیدات منجر شود. «راه مقابله با دشمن این است که ما بعکس و برخلاف خواسته او، روی عناصر اقتدار خودمان تکیه کنیم. اعلام کردیم، باز هم اعلام میکنیم که امکان دفاعی و قدرت دفاعی کشور قابل مذاکره و چک‌وچانه نیست. بیایند چک‌وچانه کنند که چرا شما فلان ابزار دفاعی را دارید؟ چرا فلان جورش را دارید؟ چرا تولید میکنید؟ چرا تحقیق میکنید؟ [ما] درباره آن چیزهایی که اقتدار ملی را افزایش میدهد یا تأمین میکند یا پشتیبانی میکند با دشمن هیچ چک‌وچانه‌ای، هیچ معامله‌ای نداریم؛ ما راه اقتدار کشور را پیش می‌رویم.» (بیانات در مراسم دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه‌های افسری ارتش ۱۳۹۶/۰۸/۰۳)

سال اول، شماره ۳،
پاییز ۱۴۰۱
واکاوی نشانه
شناسانه هم سازی
رسالت دیپلماسی
دفاعی جمهوری
اسلامی ایران با
تهدیدهای نرم در
اندیشه‌های سیاسی -
دفاعی معظم
رهبری

در مسیر افزایش توان بازدارندگی اولویت با همکاری دفاعی با کشورهای همسایه و مسلمان است چرا که اشتراکات بیشتری میان ما و آنها وجود دارد. «اعتلای شأن، موقعیت، اقتدار و نقش جمهوری اسلامی ایران در منطقه و نظام بین‌الملل به‌منظور تحکیم امنیت ملی و پیشبرد منافع ملی با تأکید بر: تقویت همکاری‌های دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی با اولویت کشورهای همسایه است.» (۱۳۸۷/۱۰/۲۱) بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیأت دولت

این توان دفاعی تنها باعث بازدارندگی نشده و حتی می‌تواند به مثابه تهدیدی علیه قدرتهای زورگو و مداخله‌گرد در منطقه به شمار رود. «در شرایطی که قدرتهای زورگوی دنیا، چتر قدرت خود را گسترانیده‌اند و هیچ رحمی در وجود آنها به چشم نمی‌خورد و علناً مجلس عروسی و بیمارستان را به بهانه‌ی مبارزه با تروریسم بمباران می‌کنند و صدها انسان بی‌گناه را به خاک و خون می‌کشند و به هیچ سازمان و نهادی هم پاسخگو نیستند، باید توان و قدرت دفاعی را افزایش داد تا قدرتهای زورگو، احساس تهدید کنند.» (بازدید فرمانده کل قوا از نمایشگاه صنعت دفاعی و دیدار با مسئولان و متخصصان وزارت دفاع ۱۳۹۵/۰۶/۱۰)

ایشان در فقراتی اشاره می‌کنند که عنصر مقاومت می‌تواند هم افزایش توان دفاعی ایران را در برداشته باشد و هم قدرت بازدارندگی آن را تأمین کند. «دولت مقاومت» یعنی چه؟ یعنی تسلیم زورگویی نشدن، تسلیم زیادطلبی نشدن، در موضع اقتدار ایستادن. دولت مقاومت در موضع اقتدار قرار می‌گیرد. ببینید، دولت مقاومت نه اهل تجاوز است، نه اهل سلطه‌طلبی و دست‌اندازی به ملتها و کشورها است، نه اهل فرو رفتن در لاک دفاعی و موضع انفعال است؛ هیچ‌کدام از اینها نیست. بعضی خیال میکنند اگر ما بخواهیم خودمان را از تهمت سلطه‌طلبی و اقتدارطلبی بین‌المللی و منطقه‌ای برکنار کنیم، باید برویم در لاک دفاعی؛ این جور نیست. در لاک دفاعی نمی‌رویم، در موضع انفعال قرار نمی‌گیریم، بلکه ما در موضع «أَعْدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ» قرار می‌گیریم. در موضعی قرار می‌گیریم که در این آیه‌ی شریفه از آن تعبیر شده است به «تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ»؛ «تُرْهِبُونَ بِهِ» یعنی چه؟ «تُرْهِبُونَ بِهِ» همان چیزی است که در ادبیات سیاسی امروز به آن «قدرت بازدارندگی» می‌گویند. جمهوری اسلامی در جایگاهی قرار می‌گیرد که دارای قدرت بازدارندگی است؛ دارای اقتدار بازدارنده است؛ می‌خواهند این اقتدار نباشد. آنچه جمهوری اسلامی دارد، آنچه تاکنون تحصیل کرده است - که با ابتکار خود و با همت خود تحصیل کرده است و رهین منت هیچ دولت و هیچ قدرت دیگری نیست - برای بازدارندگی و برای داشتن اقتدار بازدارنده به دست آورده است و تحصیل کرده است، بعد از این هم در این راه پیش خواهد رفت. «(بیانات در دانشگاه افسری و تربیت

۳-۳- تهاجمی

با توجه به انواع تهدیدها و تخاصم‌های گوناگون از طرف قدرت‌های بزرگ به‌ویژه آمریکا و اسرائیل، دیپلماسی از منظر آیت الله خامنه‌ای می‌تواند جنبه تهاجمی نیز داشته باشد. «دیپلماسی به‌مثابه جنگ، به دلیل مخالفت قدرت‌ها و تشکیلات گوناگون با اسلام و جمهوری اسلامی» (س. ۱۵) است. با تبدیل دیپلماسی به ابزاری برای جنگ و دفاع نمی‌تواند به‌گونه‌ای انفعالی عمل کرد و بر همین مبنا «دیپلماسی منفعل بدترین نوع دیپلماسی» (س. ۲۱) است. «این که کشوری با دیپلماسی منفعل منتظر باشد دیگران چه می‌گویند، چه می‌کنند و بر اساس آن، به مقتضای ضرورت و موقعیت تصمیم بگیرد، بدترین شکل دیپلماسی است» (س. ۲۱).

در برابر دشمنان تاریخی و آشتی‌ناپذیر جمهوری اسلامی ایران ایشان بهترین دفاع را حمله می‌دانند چنان‌که بیانات زیر در حضور هیات دولت بر آن تاکید نموده‌اند. «یک وقت هست که زورگویان بین‌المللی می‌آیند و می‌گویند که آقا شما فلان کار را کرده‌اید و ما رفع و رجوع می‌کنیم و نه والله، نه بالله...؛ ولی یک وقت هست که تهاجمش، تهاجم زورگویانه است؛ بهترین دفاع در چنین مواقعی هجوم است.» (بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیات دولت ۱۳۸۷/۰۶/۲) بر همین اساس ایشان از دیپلماسی تهاجمی و سیاست خارجی انقلابی سخن به میان آورده و موضع جمهوری اسلامی را از ابتدا استکبارستیز، ظلم‌ستیز و مقاومت محور قلمداد نموده‌اند. «موضع جمهوری اسلامی ایران در عرصه سیاست خارجی از ابتدا، موضع تهاجمی بوده است و تبدیل این سیاست به موضع تدافعی خطاست و متأسفانه این خطا گاه اتفاق افتاده است. موضع تهاجمی یعنی سیاست طلبکارانه، و جمهوری اسلامی ایران در بسیاری از مسائل از دنیای امروز طلبکار است. جمهوری اسلامی ایران در قضیه‌ی سیاست‌های استکباری، در مسأله زن، در مسأله ایجاد جنگ‌های داخلی و تولید سلاح، در قضیه اشاعه سلاح‌های کشتار جمعی، در زمینه‌ی گسترش فرهنگ لابی‌گری و اشاعه‌شهووت جنسی از دنیای به اصطلاح مدرن امروز سؤال دارد و طلبکار است.» (دیدار اعضای هیات دولت و مدیران اجرایی کشور با رهبر انقلاب ۱۳۸۶/۰۴/۰۹)

در این وجه از دیپلماسی به واسطه سیطره قدرت‌های معاند بر سازمان‌های بین‌المللی رسمیت آنها و صداقت آنها از منظر مقام رهبری مورد تردید است. «مسوولان ما در این چند روز تکرار کردند که ما در قالب سازمان ملل حاضریم به این حرکت کمک کنیم و با آن همراه شویم. من عرض می‌کنم: بله؛ سازمان ملل خوب است؛ منتها یک شرط دارد و آن، این

است که سازمان ملل زیر نفوذ امریکا و دیگر قدرتهای بزرگ قرار نگیرد؛ والا اگر قرار باشد سازمان ملل - چه شورای امنیت و چه بخشهای دیگر آن - زیر نفوذ آنها قرار گیرد، نمیشود به آن اعتماد کرد». (بیانات در دیدار خانواده‌های شهدای نیروهای مسلح ۱۳۸۰/۰۷/۰۴) به باور ایشان میثاق‌های بین‌المللی و معاهداتی که آشکارا به وسیله امریکا و اسرائیل زیر پا گذاشته می‌شوند قابل احترام و ارج نیستند. «البته امریکا و بسیاری از کشورهای غربی از اسرائیل حمایتی بیدریغ و آشکار میکنند و میثاق‌های بین‌المللی را زیر پا می‌گذارند و یک بار دیگر برای همه دنیا به اثبات میرسد که نگاه قدرتهای بزرگ به معاهدات و مجامع بین‌المللی، یک نگاه ابزاری است. آنها از این معاهدات و از این مجامع بین‌المللی، فقط در جهت منافع و هدفهای خود استفاده میکنند و برای معاهدات و مجامع مذکور، احترامی قائل نیستند» (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در همایش بین‌المللی رسانه‌های جهان اسلام در حمایت از انتفاضه فلسطین ۱۳۸۰/۱۱/۱۱) به واسطه همین کارشکنی‌ها لازم است که دیپلماسی جهت‌دار باشد و بتواند ارزش‌های مورد نظر جمهوری اسلامی را پاسداری کند. «در زمینه دیپلماسی، کارآمدی، تحرک بی‌وقفه، جهت‌دار بودن و حضور فعال در معاهدات و مجموعه‌ها و هسته‌های منطقه‌ای و جهانی مورد نظر است.» (بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۸۲/۰۵/۱۵) این ارزش‌ها از آنجا که مورد حمایت سازمان‌های بین‌المللی نیستند، باید با پاسداری و مقاومت آنها را پیگیری نمود. «نجات فلسطین با در یوزگی از سازمان ملل یا از قدرتهای مسلط و به طریق اولی از رژیم غاصب به دست نمی‌آید، راه نجات فقط ایستادگی و مقاومت است.» (بیانات در چهارمین کنفرانس حمایت از ملت فلسطین ۱۳۸۷/۱۲/۱۴). در نتیجه استفاده ابزاری از این سازمان‌ها مشروعیت آن از سوی جمهوری اسلامی همواره زیر سوال بوده است. «شورای امنیت، یک روز اشغال فلسطین به وسیلهی گروههای تروریست جرّار را سرّیعا به رسمیت شناخت و نقشی اساسی را در پیدایش و تداوم این ظلم تاریخی بازی کرد، و پس از آن چندین دهه همواره در برابر نسل‌کشی‌ها، آواره‌سازیه‌ها، جنایتهای جنگی و انواع جرائم گوناگون دیگر آن رژیم، سکوت رضایت‌آمیز کرد، و حتی هنگامی که مجمع عمومی رأی به نژادپرست بودن صهیونیسم داد، نه تنها با آن همراهی نکرد، که در عمل ۱۸۰ درجه با آن فاصله گرفت. کشورهای زورگوی عالم که برخوردار از عضویت دائم در شورای امنیت‌اند از این مجمع جهانی همچون ابزار استفاده میکنند. نتیجه آنکه نه تنها این شورا به کار امنیت در جهان کمکی نمیکند بلکه هر جا که قرار است مفاهیمی همچون حقوق بشر یا دموکراسی و امثال آن، وسیله‌ی زیاده‌طلبی و سلطه‌ی بیشتر آنان گردد، به کمک ایشان می‌شتابد و بر کارهای نامشروع آنان پوششی از فریب و دروغ می‌افکند.» (بیانات در چهارمین کنفرانس حمایت از ملت فلسطین ۱۳۸۷/۱۲/۱۴)

در نتیجه اقدامات خصمانه دولت های امریکا و اسرائیل، آن ها از ارتباطات صلح محور و مبتنی بر همکاری سیاست خارجی ایران حذف شده و هسته اصلی دیپلماسی را کشورهای آسیایی و مسلمان و قدرت های اروپایی که چندان تحت نفوذ آمریکا نیستند تشکیل می دهد. «در ارتباطات دیپلماسی ما، باید بر این استقلال و بر این عزت اجتماعی تکیه شود، که بحمدالله می شود و این روش درستی است. ما با ملتهای دنیا و با دولتهای گوناگون عالم، بنای همکاری و تفاهم داریم؛ البته نه با زورگویان و کسانی که می خواهند همه مسائل را با تکیه بر قدرت خودشان حل کنند؛ مثل امریکا. با اینها آلمان در یک جوی نمی رود.» (بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۷۷/۰۶/۰۲)

نتیجه گیری

با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷، ساختار سیاسی جمهوری اسلامی در تقابل با نظام سیاسی گذشته و مخالف با منافع قدرت های بزرگ شکل گرفت. با توجه بنمایه های نظام سیاسی جدید، انواع تهدیدها و مخاطرات علیه این نظام تازه تاسیس شکل گرفته و با ابزارهای گوناگون مورد حمله قرار گرفت. با توجه به گسترش نظریات گوناگون در حوزه دفاعی و از آن جا که مساله امنیت، قابل مناقشه و چشم پوشی نیست، همه ابزارهای لازم برای تامین و محافظت از امنیت به کار گرفته شد. یکی از این منابع دیپلماسی دفاعی است که با استفاده از قدرت نرم به پیشبرد اهداف سیاست خارجی از یک سو و دفاع از موجودیت سیاسی و منابع بالقوه جمهوری اسلامی از سوی دیگر می پردازد. بر همین اساس در این پژوهش با خوانش بیانات رهبر معظم انقلاب و با رویکرد نشانه شناسانه کوشش شد تا به برجسته سازی وجوه گوناگون دیپلماسی دفاعی در اندیشه ایشان پرداخته شود. نگارنده با تقسیم وجوه دیپلماسی دفاعی به سه بُعد صلح ساز، بازدارنده و تهاجمی کوشیده تا بیانات مرتبط با این سه گانه را جمع آوری نمایند. یافته های این پژوهش نشان می دهد علی رغم گفته ها و نوشته های متعدد و متنوع درباره این سه گانه، مقام رهبری بیش از وجه صلح سازانه و تهاجمی، بیشتر بر بازدارندگی، به عنوان هدف اصلی دیپلماسی دفاعی تاکید دارند. در این بُعد، بر افزایش همکاری های سیاسی و نظامی با کشورهای مسلمان بیش از سایر کشورها تاکید شده است. با هدف دفاع از محرومان و مظلومان در کشورهای مسلمان، معاهدات نظامی بیشتر با هدف جلوگیری از نفوذ استکبار و مقابله با نفوذ صهیونیسم باید مورد توجه قرار گیرد، هم چنین با توجه به نفوذ ابرقدرت ها در سازمان های بین المللی همکاری با آن ها باید محتاطانه و از روی آگاهی باشد. بر همین اساس و با توجه به اهداف دشمنان اسلام و انقلاب، هدف از دیپلماسی دفاعی بیش از هر چیز باید افزایش قدرت ملی باشد تا بتواند

سال اول، شماره ۳،
پاییز ۱۴۰۱
واکاوی نشانه
شناسانه هم سازی
رسالت دیپلماسی
دفاعی جمهوری
اسلامی ایران با
تهدیدهای نرم در
اندیشه های سیاسی-
دفاعی مقم معظم
رهبری

مانع از تحقق اهداف دشمن شود. بازخوانی بیانات رهبر انقلاب نشان می‌دهد دیپلماسی دفاعی بیش از هرچیز می‌بایست در مقابله با تهدیدهای نرم علیه نظام سیاسی به کار گرفته شود. به عبارت بهتر، رسالت دیپلماسی دفاعی افزایش قدرت ملی به منظور دفع تهدیدهای نرم دشمن در همه عرصه‌های سیاسی و نظامی است. امری که تحقق آن نیازمند آگاهی از مقتضیات زمان و در نظر داشتن توانایی‌ها، امکانات و همچنین محدودیت‌ها است.

منابع:

- آجورلو، حسین (۱۴۰۱) دیپلماسی دفاعی امنیتی در منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا، نشریه امنیت بین الملل، شماره ۳۸
- آذر، ادوارد، ای-چونگ این مون (۱۳۷۹)، امنیت ملی در جهان سوم، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- آسیابان، امید و جولانی، محمد (۱۴۰۱) همپوشانی دیپلماسی دفاعی و بین منطقه‌گرایی؛ کارویژه‌های آن برای جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه آفاق امنیت، شماره ۵۵، صص ۱۵۷-۱۲۹
- ابراهیمی، هادی و باباتبار سرخی، ابوالقاسم (۱۳۹۹) ارائه چارچوبی ادراکی از رویکرد جمهوری اسلامی ایران نسبت به نظام بین المللی خلع سلاح در پرتو دیپلماسی دفاعی، پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، شماره ۲، صص ۲۸۳-۲۵۳.
- احمدی، بابک (۱۳۸۵)، از نشانه‌های تصویری تا متن، تهران: نشر مرکز.
- افتخاری، اصغر (۱۳۷۹)، امنیت در حال گذار تحول معنای امنیت در قرن بیست و یکم، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال سوم، شماره چهارم.
- امینی، سیدجواد و غلامی، عباس (۱۳۹۹) تحلیل سیاستی بر دیپلماسی دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران با جمهوری خلق چین، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۸۱، صص ۲۴۲-۲۱۹.
- انعامی علمداری، سهراب (۱۳۸۹)، دیپلماسی دفاعی اروپا، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال هشتم، شماره ۳۱، صص ۱۶۳-۱۲۹
- باباتبار سرخی، ابوالفضل (۱۳۹۲) واکاوی قدرت نرم دیپلماسی دفاعی، ماهنامه پیام انقلاب، شماره ۷۸، ص ۴۰.
- بلوجی، حیدرعلی (۱۳۸۹) دیپلماسی دفاعی چین، فصلنامه راهبرد دفاعی، شماره ۳۱، ص ۹۹
- پور اسماعیلی، نجمه (۱۴۰۱) دیپلماسی دفاعی عربستان و منافع جمهوری اسلامی ایران، امنیت بین الملل، شماره ۳۸،
- پوستین چی، زهره و همکاران (۱۳۹۱) نشانه‌ها و کارکردهای دیپلماسی دفاعی پویا، فصلنامه راهبرد دفاعی، شماره ۴۰، ص ۳۷.

پیرمحمدی، سعید (۱۳۹۵) شاخص های قدرت نرم دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران، **فصلنامه سیاست دفاعی**، شماره ۹۵، صص ۲۹-۹. تاج آبادی، حسین و مرادیان، بهزاد (۱۳۹۳) دیپلماسی دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران در برابر دیپلماسی اجبار ایالات متحده آمریکا، **فصلنامه قدرت نرم**، شماره ۱۱، صص ۷۸-۴۹.

تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۹) «نشانه شناسی نظریه و روش»، **پژوهشنامه علوم سیاسی**، شماره ۲۰، صص ۴۰-۷.

جعفری، سید اصغر (۱۳۹۸) نقش دیپلماسی دفاعی در امنیت پایدار مبتنی بر دیدگاه امام خامنه ای، **فصلنامه مطالعات دفاعی**، شماره ۷۸، صص ۸۸-۶۳.

حاجی زاده، سیروس (۱۳۹۹) الگوی دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در راستای امنیت زدایی و عمق بخشی انقلاب اسلامی، **فصلنامه آفاق امنیت**، شماره ۴۸، صص ۲۵۴-۲۰۹.

آیت الله خامنه ای، (بی تا)، **رهیافت راهبر**، تهران: اندیشکده راهبردی امنیت نرم.

----- (بی تا)، **راهبردهای سیاست خارجی**، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.

-----، بیانات قابل دسترس در سایت: <http://index.ir.khamenei.farsi/> **html**

خان محمدی، زهره (۱۴۰۱) دیپلماسی دفاعی و سیاست خارجی روسیه، **نشریه امنیت بین الملل**، شماره ۳۸

دهقان، حسین و تیلا، شعبان (۱۴۰۰) الگوی راهبردی دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تاکید بر قدرت نرم، **نشریه پاسداری فرهنگ انقلاب اسلامی**، شماره ۲۳، صص ۲۸۰-۲۵۱

ذوالفقاری، مهدی و خسروی، ایمان (۱۳۹۵) تحرک بخشی به دیپلماسی دفاعی در پرتو فرصت ها و تهدیدات برنامه اقدام سازمان ملل و تاثیر آن بر امنیت نظامی و دفاعی جمهوری اسلامی ایران، **پژوهشهای روابط بین الملل**، شماره ۴، صص ۱۲۸-۱۰۱.

ساسانیان، سعید (۱۴۰۱) دیپلماسی عمومی در خدمت دیپلماسی دفاعی، **امنیت بین الملل**، شماره ۳۸، صص ۵۸-۳۴

ساعد، نادر (۱۳۸۹)، دیپلماسی دفاعی، تامل شناختی و کاوش در معانی، **راهبرد دفاعی**، سال هشتم، شماره سی و یکم.

ساعد، نادر (۱۳۸۹) دیپلماسی خلع سلاح در پرتو الزام های دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران، **فصلنامه راهبرد دفاعی**، شماره ۳۰، صص ۱۰۱.

ساعد، نادر و علیدوستی، قاسم (۱۳۹۰) دیپلماسی دفاعی تطبیقی و ترسیم سازواره الگوی مدیریت آن در جمهوری اسلامی ایران، **فصلنامه راهبرد دفاعی**، شماره ۳۴، صص ۱۱۱-۸۵

سجودی، فرزانه (۱۳۸۳) **نشانه شناسی**، تهران: انتشارات ثالث.
سیف زاده، حسین (۱۳۸۳)، **معمای امنیت و چالشهای جدید غرب**، تهران، انتشارات وزارت امور خارجه

سیفی، بهزاد و همتی، سید ابراهیم (۱۳۹۹) دیپلماسی دفاعی-دریایی جمهوری اسلامی با تاکید بر عملکرد نیروی دریایی راهبردی، **سیاست و روابط بین الملل**، شماره ۷، صص ۱۶۳-۱۴۳

شفیعی، نوذر و شکری مقدم، اصغر (۱۳۹۳) دیپلماسی فناوری جمهوری اسلامی ایران، **تحقیقات سیاسی و بین الملل**، شماره ۱۹، صص ۲۳۵.

صادقی چیمه، احسان (۱۴۰۱) دیپلماسی دفاعی نظامی چین، **امنیت بین الملل**، شماره ۳۸

ضیایی، حسین و هادی نژاد، فرهاد (۱۳۹۷) پیشرانهای اصلی و کلیدی دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران و عربستان در منطقه غرب آسیا، **فصلنامه سیاست دفاعی**، شماره ۱۰۴، صص ۲۸-۹.

ضیمران، محمد (۱۳۸۲)، **درآمدی بر نشانه شناسی هنر**، تهران: نشر قصه .

کالر، جاناتان (۱۳۷۹)، **فردینان دوسوسور**، ترجمه کورش صفوی، تهران: انتشارات هرمس.

گیرو، پی یر، (۱۳۸۰)، **نشانه شناسی**، ترجمه محمد نبوی، تهران: انتشارات آگاه.

عسگریان، حسین (۱۴۰۱) دیپلماسی دفاعی؛ خاستگاه ها، اهداف و ابزارها در جهان امروز، **نشریه امنیت بین المللی**، شماره ۳۸، صص ۳۲-۱۳

علیدوستی شهرکی، قاسم (۱۳۹۷) رابطه دیپلماسی دفاعی و سیاست خارجی، **فصلنامه سیاست دفاعی**، شماره ۱۰۲، صص ۱۲۸-۱۰۵

غلامی، سعید (۱۳۹۸) دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران (با تاکید بر فناوری موشکی)، **فصلنامه سیاست دفاعی**، شماره ۱۰۷، صص ۱۶۰-۱۲۵.

فرشچی، علیرضا و اسماعیلی، مرتضی (۱۳۹۲) دیپلماسی دفاعی در پرتو رویکرد چین به مساله امنیت، **فصلنامه سیاست دفاعی**، شماره ۸۳، صص ۳۱-۹

فرهادی، زینب (۱۴۰۱) دیپلماسی دفاعی ژاپن، **امنیت بین الملل**، شماره ۳۸، صص ۱۵۳-۱۳۸

ماندل، رابرت (۱۳۷۷) **چهره متغیر امنیت ملی**، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

متقی نژاد، سید محمد علی (۱۳۸۳)، **ابتکار جهانی کاهش تهدید**، ماهنامه، شماره ۱۸۷.

محرابی، کوروش و همکاران (۱۳۹۶) نیروی دریایی و ارتقای دیپلماسی دفاعی، **ماهنامه صف**، شماره ۴۳۲، ص ۶۲

مروتی، سمیه (۱۴۰۱) دیپلماسی دفاعی امنیتی هند، **نشریه امنیت بین الملل**، شماره ۳۸، صص

مطلبی، مسعود (۱۴۰۰) دیپلماسی دفاعی ایران در گام دوم انقلاب اسلامی؛ اهداف، راهبرد و الزامات، **نشریه مطالعات دفاع مقدس**، شماره ۲، صص ۷۵-۹۸.

میرزایی، سید احمد؛ غریب آبادی، کاظم و رضائیان پور، محمد هادی (۱۳۹۳) دیپلماسی دفاعی نوین انگلستان و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، **نشریه تحقیقات سیاسی و بین المللی**، شماره ۲۱، ص ۱.

مینایی، حسین و همکاران (۱۳۹۶) ارزیابی راهبرد دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در وضعیت موجود، **فصلنامه راهبرد**، شماره ۸۳، صص ۱۲۳-۱۰۹

نادی، حمیدرضا (۱۴۰۰) نقش نیروی دریایی در دیپلماسی دفاعی، **نشریه آموزش علوم دریایی**، سال هشتم، شماره چهارم صص ۲۶۶-۲۵۲

یوسفوند، یعقوب؛ مهدیان، حسین و یوسفوند، ایوب (۱۳۹۸) نظم بحرانی و پیامدهای راهبرد دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران، **فصلنامه سیاست دفاعی**، شماره ۱۰۹، صص ۱۳۷-۱۱۳.

یوسفوند، یعقوب و همکاران (۱۳۹۸) طراحی الگویی از کاربست قدرت نرم دیپلماسی دفاعی در اجرای سیاست های دفاعی جمهوری اسلامی ایران، **فصلنامه راهبرد دفاعی**، شماره ۶۸، صص ۱۲۳-۹۳.